

Mens en Wereld

Het was vreemd om te horen in de Amsterdamse Stadsschouwburg: een afkeurend gemompel tijdens een voorstelling. Ik had dit nog nooit meegemaakt. Wel lachen, of eens een zakdoek hier en daar, als het akelig werd, maar echt een zodanig meeleven van het publiek, dat er zo nu en dan een golf van verontwaardiging door de zaal ging, dat was nieuw voor me. Dat het bovendien nu juist gebeurde bij een stuk, dat, naar men wel eens beweert, zo ontzettend verouderd is, dat het ons totaal niets meer te zeggen heeft, had ik natuurlijk helemaal niet verwacht.

Maar misschien is „Op Hoop van Zegen” van Heijermans niet eens zo heel erg verouderd. Misschien staan we er nog niet eens zo heel ver vandaan en zijn we toch bij nader inzien niet zo vreselijk „high-brow” als er wel van ons gedacht wordt.

Het is een feit, zoals het bij Kniertje thuis gesteld was, is het niet meer in de huidige visersgezinnen. Reders, als reder Bos, die zich, ook al door het voortreffelijke spel van Johan Fiolet, de hoorbare afkeer van het publiek op de hals haalde, bestaan niet meer. „Ze hebben zelfs nooit bestaan!” heeft een meneer – ik weet zijn naam niet meer – met verontwaardigd gemoed uitgeroepen. „Allemaal leugens!” Gevolgd door het sinistere relaas van een oude visser, die destijds zelf, onder een paar borrels, ettelijke opdrachten gekregen had om oude rotte schepen „weg te brengen”. Tot het hem te machtig werd en hij de zaak verraadde.

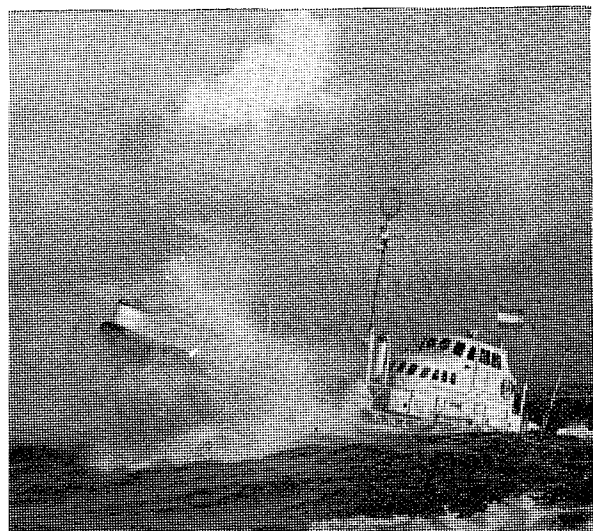
Nee, zo erg als Kniertje het had, is het nu inderdaad niet meer, maar las ik niet onlangs in de krant, dat er op last van de minister een aantal verouderde loggers vervangen moest worden door nieuwe?

’t Is nu niet meer zo’n uitzichtloze ellende voor Kniertje, want ze heeft een paar machtige bondgenoten gekregen. Ondanks zichzelf misschien: de sociale rechtvaardigheid, de arbeidersbeweging, waardoor niet zo gemakkelijk meer naar willekeur over haar en haar gezin kan worden beschikt.

En wellicht helemaal ondanks zichzelf: het ongeloof, de kritiek op de lichtvaardige wijze, waarop reder Bos en de zijnen met God en „Zijn Bestiering” plachten om te springen.

Dat hoeven de Kniertjes van nu zich niet meer te laten welgevallen, al zijn ze nóg zo gelovig, en dat vond ik een heerlijke gedachte, toen ik naar „Op Hoop van Zegen” zat te kijken.

En met dat gemopper tegen reder Bos heb ik zelf ook meegedaan, uit de grond van m’n hart.

Groeiend Europa

Tussen 1958 en 1962 leek het proces der Europese éénwording een vaste baan te hebben gevonden, die snelle vooruitgang beloofde. Vooral toen de Lid-Staten van de EEG op 12 mei 1960 besloten, het tempo van de vorming van de gemeenschappelijke markt te versnellen door de twaalfjarige termijn van de overgangsperiode met twee jaar te bekorten voor de algehele afschaffing van de belemmeringen in het onderlinge goederenverkeer, scheen het succes verzekerd. Het mislukken in 1959 van de onderhandelingen met het Verenigd Koninkrijk e.a. over de vorming van een vrijhandelszone, wekte hier en daar wel teleurstelling, maar het werd niet tragisch genomen. Een gemeenschappelijke markt, verbonden met een vrijhandelszone voor een kring van niet-leden van de gemeenschappelijke markt, zou toch een gecompliceerde en verwarrende onderneming geworden zijn. Tegenvoer de teleurstelling om het buiten blijven van Engeland, stond de verlichting, dat de Gemeenschap in haar moeilijke beginjaren met zulk een extra-complicatie als een vrijhandelszone niet behoefde te worden belast. De interne opbouw kon nu alle aandacht krijgen en de wijze waarop dat geschiedde voedde de hoop. Zo sterk was de indruk, die het economische aspect in de groei der Europese Gemeenschap kreeg, dat de eerste persconferentie van president De Gaulle in september 1960 over de op samenwerking der regeringschefs of staatshoofden der zes landen berustende Politieke Unie die boven het Europa der Gemeenschappen zou komen te staan wel kritiek en afwijzing vond, maar niet zoveel onrust, dat het vertrouwen in de opgang geschokt werd.

In en buiten Europa groeide de overtuiging, dat het Europa van de Zes op weg was naar een eenheid, die andere Europese landen zou meetrokken. Het jaar 1961 bracht grote gebeurtenissen. Een omvangrijk pakket van wetgeven- de maatregelen werd gereedgemaakt, opdat aan het eind van het jaar een groot aantal beslissingen genomen kon worden teneinde de overgang te bevorderen naar de tweede etappe van de Gemeenschappelijke Markt – waaraan een unaniem besluit moest voorafgaan, inhoudend dat in de eerste etappe voldoende vorderingen waren gemaakt. De politieke besprekingen leidden in juli 1961 tot een compromis in Bonn. Dit hield in, dat een uitwerking zou worden beproefd voor nauwere politieke en culturele samenwerking op basis van de erkenning, dat de Politieke Unie geen bemoeienis zou krijgen met de zaken van de defensie, die in de NAVO en met de economische zaken in zeer ruime zin, welke in de Europese Gemeenschappen zouden worden behandeld. Tenslotte kwam in de zomer het grootste nieuws: Engelslands verzoek om toetreding, spoedig gevolgd door gelijke verzoeken van Noorwegen, Denemarken en Ierland.

De Engelse onderhandelingen namen het gehele jaar 1962 in beslag, nadat de Zes aan het einde van het voorgaande jaar een beslissende stap hadden gezet door het pakket van maat-

regelen te aanvaarden dat over de overgang naar de tweede etappe besliste. Het belang van deze stap blijkt vooral als men bedenkt, dat deze overgang naar een volgende etappe de enige is, die een eenstemmig besluit van de Lid-Staten behoeft. De volgende overgangen op 1 januari 1966 en 1 januari 1970 gaan van rechtswege, tenzij ze door een eenstemmig besluit worden tegengehouden. Elke overgang gaat bovendien gepaard met een grotere besluitvaardigheid van de Gemeenschap. Aanvankelijk moesten in de Raad van Ministers vrijwel alle beslissingen met eenstemmigheid worden genomen. In de tweede etappe 1962–1966 is het aantal beslissingen met gekwalificeerde meerderheid al veel groter en in de derde etappe 1966–1970 neemt het nog meer toe. Zo worden belangrijke beslissingen over de buitenlandse handelspolitiek, die in 1970 geheel gemeenschapsbeleid wordt, al in 1966 met gekwalificeerde meerderheid tot stand gebracht. De onderhandelingen in het GATT over de Amerikaanse voorstellen tot grote verlagingen van de invoerrechten en de onderhandelingen met de ontwikkelingslanden op de Conferentie der VN over Handel en Ontwikkeling, zullen na 1 jan. 1966 niet méér rechtsgeldig door één land kunnen worden afgebroken. De externe en de interne groei van Europa leek in de eerste maanden van 1962 meer dan ooit gewaarborgd.

door prof. dr. I. Samkalden

De tegenslag bleef echter niet uit. Net als in 1954, toen de organisatie van de Europese verdediging op het spel stond, was het in begin 1963 wederom Frankrijk dat verwarring en stagnatie veroorzaakte door de persconferentie van president De Gaulle, die de onderhandelingen met Engeland tot een (voorlopig) eind bracht. Een jaar van moeizaam onderhandelen, van gestage overwinning van moeilijkheden en meningsverschillen, van een bewonderenswaardige vindingrijkheid om oplossingen voor schijnbaar onoverbrugbare tegenstellingen te vinden, een jaar, dat nog geen eindbeslissing gaf, maar wel aan het vast vertrouwen op een goede uitslag een stevige grondslag verschaft, bleek vruchteloos.

Tot in mei 1963 duurde de stagnatie. Toen werd althans een formeel besluit genomen, dat op hervatting van de voortgang scheen te wijzen. De Raad van Ministers besloot de resterende landbouwreglementen vóór 31 december 1963 tot stand te brengen en dan ook een besluit te nemen over de instructie die aan de Europese Commissie zou worden gegeven met het oog op de onderhandelingen in Genève, die in mei 1964 zouden beginnen tussen de Lid-Staten van de Algemene Overeenkomst voor Tarieven en Handel (GATT).

(Slot op pagina 7)

Uitgave van het Humanistisch Verbond – Verschijnt om de veertien dagen
19e jaargang no. 5 – 14 maart 1964

Kritisch allerlei

door R. de la Rie

Ratio is de naam van een nieuw maandblad, dat een, wat het zelf noemt, rationeel-humanistische geest ademt en daarom alleen al onze aandacht verdient. Als u deze regels onder ogen krijgt, is waarschijnlijk het tweede nummer al uit, maar nu moet ik het nog met alleen het eerste doen, dat overigens een plezierige indruk heeft gemaakt. Het blad is zoal niet de voortzetting dan toch min of meer de opvolger van het weekblad Bevrijdend Denken, dat ik de laatste jaren wat zeurderig en wat ouderwets begon te vinden. Welnu, die kwalen kleven het nieuwe blad beslist niet aan. Het is naar vorm en inhoud modern (de achterpagina is mij wat te modern, maar smaken verschillen) en verre van zeurderig. Het heeft integendeel een felle, heel vaak zelfs agressieve toon, die althans mij in deze tijd van oecumenische spelen (zoals Herbert Leupen dat noemt) met heel wat zalvende en tegenstellingen verdoezelende prietpraat, weldadig aandoet. In het artikel onder die titel gaat de schrijver de rooms-katholieke kerk te lijf met tal van argumenten die er niet om liegen. Er staat verder een goed verhaal in van Hans Andreus (die ik ook steeds in De Nieuwe Linie tegenkom, maar waarom ook niet?), een aparte zienswijze op Ingmar Bergman naar aanleiding van De grote stilte, door de in onze kring ook niet geheel onbekende Henk J. Meier, de eindredacteur, terwijl men ook zijn hart kan ophalen aan Het gebruik van de Nederlandse god, een „consumentenbericht” van Max Schreuder. Daarin kunt u zinnen lezen zoals deze: „Er is soms grote behoefte aan god. De reclamemensen weten dat en voeren de prijzen op om hem aantrekkelijker te maken”, of: „Dierlijke eigenschappen kent de Hollandse god niet: hij graast niet en legt bij voorbeeld ook geen eieren”. Ja kijk, als u niet tegen zulke zinnen kunt, moet u Ratio nooit gaan lezen, want van dit soort agressiviteit zit het vol. Voor wie dat geen bezwaar vindt, is het een nuttig tegenwicht tegen al te veel gezapigheid.

De felle toon deed mij vaak denken aan een ander „klein blaadje”, dat vooral om zijn voorlichting over zaken die men in de grote pers niet vindt, bij mij al langer als zo’n tegenwicht fungeert. Ik bedoel het maandblad Buiten de perken, dat onder de uitstekende redactie van Albert en Rudolf de Jong nu al aan zijn vierde jaargang is begonnen. Dat blad heeft een andere strekking,

het is meer politiek gericht, maar de toon is wel ongeveer dezelfde. Het is de toon van mensen die de vrijheid hartstochtelijk liefhebben, en al ben ik het niet met ieder woord van ze eens, dat is een prettig soort mensen, vind ik.

Ratio kunt u aanvragen in Amsterdam (postbus 768), Buiten de perken in Den Haag (Potgieterstraat 49). Ik zou maar niet wachten tot ze misschien nog eens samengaan, want wat zou daarvan terecht moeten komen, als de ratio buiten de perken ging?

Vrij Nederland begint een artikel over „Kerk en onvrede” aldus:

„De Nederlandse protestanten, die met leedvermaak hebben gereageerd op de censuur die in het Roermondse bisdom is uitgeoefend over twee Geleense paters (die in het weekblad De Nieuwe Linie hun denkbeelden over het celibaat hebben geuit), hebben perkerende post hun trekken thuis gekregen. Door publikaties van ds. F. H. Lansman, de hoofdredacteur van Hervormd Nederland, is immers een vreemdsoortig geval van protestantse censuur aan het licht gekomen. De censor in dezen, en niet toegerust met canonieke bevoegdheid, is de hoofdlegerpredikant in de Nederlandse krijgsmacht.”

Deze ds. B. A. Bos voert een harde strijd tegen het hoofd van de legerpredikantenopleiding, ds. H. J. Diekerhof uit Eindhoven, omdat hij het met de laatste niet eens is over het rapport van de Generale Synode van de Nederlandse hervormde kerk, waarin het gebruik van kernwapens werd afgewezen. Die strijd beperkt zich niet tot een poging de ander te overtuigen, zoals men dat van een dominee zou mogen verwachten, nee, de hoofdlegerpredikant eist nu van ds. Diekerhof, dat hij niet meer zal spreken over zijn kernbomafwijzende opvattingen „tijdens de dienst” en wordt daarin geruggesteund door de minister van Defensie, die inmiddels heeft verklaard, dat predikanten die het met het rapport van hun synode eens zijn, niet meer zullen worden opgeroepen, op dood spoor zullen worden gezet, met andere woorden. Staatssecretaris Haex (ja, u herinnert zich goed: dat was de chef van de Afdeling Voorlichting, Vorming en Psychologische Oorlogsvoering bij de Generale Staf, die door het kweken van een communistenhaat „onze jongens” bereid moest maken te vechten) heeft daar nog eens een schepje bovenop gegooit door ds. Diekerhof eenvoudig te verbieden nog

bijeenkomsten met de predikanten van zijn gewest te houden. De hoofdlegerpredikant heeft vervolgens aan de legerpredikanten geschreven, dat deze „onder dienstplichtigen geen standpunt mag propageren dat niet door de regering en de krijgsmacht wordt gedeeld.” Hij is er blijkbaar niet van op de hoogte, dat in een democratie de krijgsmacht geen standpunt heeft, maar alleen een instrument is in handen van de overheid, maar een gebrek aan democratisch bewustzijn lijkt mij in die kringen geen ongebruikelijk verschijnsel. Wat nog erger is: hij degradeert daarmee de geestelijke raadsman die de legerpredikant op zijn terrein voor de dienstplichtigen dient te zijn, tot een marionet, die de propaganda voor het leger met een geestelijk sausje mag overgieten.

Het is intussen een vraagstuk, waar ook wij, humanisten, nog niet uit zijn. Ook onze geestelijke raadslieden dragen straks de militaire uniform. Moeten zij zich ook dergelijke uitspraken laten welgevalen? Zullen zij daardoor ook in de onmogelijkheid komen te verkeren een soldaat met de wezenlijke problematiek van het militaire bedrijf verder te helpen, als zij niet bereid zijn het standpunt van de regering tot het hunne te maken? Het is mij bekend, dat Lips nog maar kort geleden ook pacifisten wel eens vroeg als geestelijk raadsman voor soldaten te fungeren en het lijkt mij, dat dat ook best kan. Een geestelijk raadsman voert per slot van rekening geen propaganda, maar helpt de man die raad komt vragen, de weg te vinden in zijn eigen problematiek. Hij hoeft het uiteraard met het standpunt van die raadvrager niet eens te zijn. Zou Lips, nu hij als hoofdwaarsman is aangesteld, zo’n verzoek nog wel eens doen? Of zou hij op bevel van de minister of de staatssecretaris zulke mensen moeten weren?

Zou hij ze ook moeten verplichten over een zo belangrijke beslissing, waar hun levensbeschouwing hen toe geleid heeft, het stilzwijgen te bewaren? Zou hij trouwens alle raadslieden in het

leger moeten verplichten te allen tijde braaf in het propagandastraatje van de regering mee te wandelen? In onze ingezondenstukkenrubriek Ik denk er zo over zijn die vragen aan de orde gesteld. Veel eerder motiveerde Hein Herbers in Vredesactie en Bevrijdend Denken waarom hij meende geen lid meer van het Humanistisch Verbond te kunnen zijn. Het komt mij voor, dat Lips in zijn hoofdartikel in ons blad aan dit soort vragen wel wat erg lucht hartig voorbijgaat en dat met name Herbers wel een degelijker antwoord had verdiend. Het woord is aan de nieuwe luitenant-kolonel, en dat bedoel ik niet zo hatelijk als het misschien klinkt, want dat de verworvenheid van een eigen humanistische geestelijke verzorging in het leger een groot goed is, dat we niet gemakkelijk mogen opgeven, ben ik direct met hem eens. De geestelijke vrijheid, van de soldaten zowel als van hun raadslieden, is dat echter ook.

Gewetensdwang is altijd een kwalijke zaak, maar in een leger misschien onvermijdelijk. Wanneer ook daarbuiten iemand niet voor zijn mening mag uitkomen, is dat nog heel wat erger. „De Russische minister van Defensie, maarschalk Malinowsky, en zijn generaals beschuldigen de schrijvers van onlangs verschenen oorlogsboeken en de makers van oorlogsfilms ervan pacifistische thema’s en de abstracte ontkenning van oorlog te verspreiden. Op een bijeenkomst van schrijvers en kunstenaars zei de militaire leider, dat schrijvers en andere kunstenaars in de Sowjet-Unie te veel aandacht besteden aan de afschuwelijke kanten van de oorlog en niet voldoende aan de heldhaftige aspecten.”

Dat citeert de Haagsche Courant uit het legerblad Rode Ster. Ik ben alleen maar blij, dat zulke uitingen in de Sovjet-Unie blijkbaar mogelijk zijn en zelfs zo veelvuldig voorkomen, dat zo’n maarschalk zich ermee gaat bemoeien. Blij ook, dat de militaire leiders het daar toch niet alleen voor het zeggen hebben.

Als ik nu in dit land
maar wat alléén mag blijven,
dan zal de waterkant
het boek wel voor mij schrijven.

Het veerhuis

Dit is wat ik behoef
en hiertoe moest ik komen,
het simpele vertoef
bij dit gestadig stroomen.

Het water gaat voorbij,
wiss'lend gelijk gebleven, –
het heeft stilaan in mij
een nieuw begin geschreven.

Ik weet met zekerheid,
hier vind ik vroeg of later
het woord dat mij bevrijdt
en levend is als water.

Ida G. M. Gerhardt

MENS EN KOSMOS

De snelle ontwikkeling van de natuurwetenschappen gedurende de laatste tijd heeft het ons mogelijk gemaakt een begin van een enigszins algemeen beeld van het heelal en de daarin plaatsvindende processen te ontwikkelen. Een van de meest kenmerkende aspecten van dit beeld is het dynamische en evolutionaire karakter ervan. Bijna niets in het heelal is statisch, alles is in levendige ontwikkeling. En het blijkt dat een grote verscheidenheid van vormen vaak tot zeer eenvoudige begintoestanden kan worden teruggebracht. Laten wij enige facetten hiervan iets nader bezien en daarbij beginnen met de zon. Zoals bekend is de zon niet enig in zijn soort; miljarden soortgelijke zonnen, de sterren, zweven in het heelal rond.

De zon straalt voortdurend een intense stroom van warmtestraling en licht uit. Waar komt deze warmtestroom vandaan? Een eenvoudig antwoord lijkt te zijn dat de zon zelf zeer warm is en daardoor warmte aan zijn omgeving afstaat. Maar wanneer een warm voorwerp zijn omgeving verwarmt, koelt het zelf af. Wij hebben echter uit de studie van het aardse klimaat in het verleden goede aanwijzingen dat de zon de laatste miljarden jaren niet kouder is geworden en moeten dus besluiten dat de zon warmtebronnen heeft die het stralingsverlies compenseren. Het blijkt dat reacties tussen atoomkernen de benodigde energie kunnen leveren. De zon is een hete bol gas die voor een belangrijk deel uit het allereenvoudigste der chemische elementen, het waterstofgas, bestaat. Wanneer waterstof tot de hoge temperaturen die in het binnenste van de zon volkomen verhit wordt, dan kunnen vier waterstofatomen, vier waterstofkernen tot één heliumkern worden samengesmolten. Hierbij komt veel energie vrij en het is deze energie die door de zon wordt uitgestraald.

Als een terzijde merken wij op dat het niet onwaarschijnlijk is dat in de toekomst ook op aarde uit ditzelfde proces, de omzetting van waterstof in helium, nuttige energie gewonnen zal kunnen worden. Een aantal moeilijke problemen moeten echter nog opgelost worden, maar hier wordt op het ogenblik in vele laboratoria aan gewerkt. De toepassing van dit proces is weer een illustratie van de nauwe verwevenheid tussen de „zuiver” wetenschappelijke en de meer technologische aspecten der moderne natuurwetenschappen. Kon men vroeger nog een vrij scherp onderscheid maken tussen hen die het bouwplan der natuur trachten te ontsluiten en hen die het doel hebben de techniek verder te ontwikkelen, tegenwoordig is enerzijds zulk een diep inzicht in de structuur der fysische wereld vereist om haar aan de techniek dienstbaar te kunnen maken en anderzijds zijn zulke grote en verfijnde technologische hulpmiddelen nodig in het meer zuivere wetenschappelijke onderzoek, dat de twee onafscheidelijk met elkaar verbonden zijn.

De zon put dus energie uit de omzetting van waterstof in helium. Bij elke omzetting verliest de zon enige waterstof en dus verandert de chemische samenstelling van de zon, en ook van de andere sterren, voortdurend. Tenslotte zal over

In De Syllabus, orgaan van de Stichting Radio-Volksuniversiteit, troffen wij bijgaand artikel aan, de weergave van een op 6 februari van dit jaar gehouden radiolezing door prof. dr. L. Woltjer. Om de heldere wijze waarop hier kosmische verschijnselen zijn behandeld, leek het ons de moeite waard deze beschouwing in haar geheel in Mens en Wereld af te drukken.

een aantal miljarden jaren de waterstof in het binnenste van de zon uitgeput zijn. Dan zal de bouw van de zon ingrijpend veranderen, de zon zal sterk in afmeting en uitstraling toenemen, daarbij de aarde verschroeïend, om enige tijd later geleidelijk af te koelen en dan voor onbepaalde tijd als een koele klomp materie door het heelal te blijven voortzweven. Gaan wij daarentegen in het verleden terug dan ontmoeten wij een toestand waarin nog geen omzetting van waterstof had plaats gevonden. Daaraan vooraf gaat de tijd waarin de zon uit een ijle zich samentrekkende wolk gas ontstond. In diezelfde tijd moeten ook de aarde en de andere planeten ontstaan zijn. De grote gevarieerdheid van de an-organische en organische natuur op aarde lijkt dus tenslotte zijn oorsprong gehad te hebben in een ijle structuurloze gaswolk.

Alle stoffen op aarde (en in de kosmos) zijn opgebouwd uit een negentigtal chemische elementen. Deze werden aanvankelijk als onveranderlijke eenheden beschouwd maar later bleek dat de verschillende elementen door kernreacties in elkaar kunnen worden omgezet. Deze elementen verschillen van elkaar in de zwaarte van hun kernen. De eenvoudigste kernen (bijv. waterstof) zijn de lichtste, de meest gecompliceerde (bijv. uranium) de zwaarste. In principe is het mogelijk door samensmelting van lichtere kernen zwaardere te verkrijgen. Een voorbeeld daarvan is de eerder besproken omzetting van waterstof in helium. Wanneer de temperatuur in een ster nog veel hoger wordt dan die in de zon kan het helium weer in nog zwaardere elementen worden omgezet.

Een van de belangrijkste ontdekkingen van de laatste tijd is geweest dat in dergelijke processen, waarvan wij weten of vermoeden dat zij in sterren voorkomen, de meeste, zo niet alle, elementen gesynthetiseerd kunnen worden. De gehele variëteit van stoffen die wij op aarde aantreffen zou dus door natuurlijke processen uit waterstof ontstaan kunnen zijn. Een aanwijzing dat dit inderdaad het geval is, wordt gegeven door het verschil in chemische samenstelling van jonge en oude sterren. De oudste sterren die wij kennen blijken gemiddeld veel minder zware elementen te bevatten dan de jonge. Toen deze sterren zich vormden bevatte de kosmische materie dus minder van de elementen dan nu en deze moeten dus in de tussentijd geproduceerd zijn. Ons evolutiebeeld wordt dus verder vereenvoudigd. De zon en de sterren zijn ontstaan uit gas en het eerst aanwezige gas was waarschijnlijk zuivere waterstof.

De sterren, waarvan de zon er één is, vullen de ruimte niet gelijkmatig maar zijn in grote sterrenstelsels, ook wel melkwegstelsels genaamd, verenigd. De sterren die wij met het blote oog kunnen zien en miljarden andere zijn in ons melkwegstelsel verenigd. Maar daarbuiten zijn nog vele andere stelsels, waarvan de spiraalnevel in Andromeda het bekendst is. Waar men in het universum ook kijkt, tot op de grootst waargenomen afstanden treft men zulke agglomeraten van sterren aan. Het licht dat wij nu van de zeer verre stelsels opvangen, heeft een lange weg moeten afleggen om ons te bereiken en is dus lang geleden uitgezonden.

Het is duidelijk, dat de studie van die verre stelsels bijzonder interessant is omdat die ons iets over de toestand van de kosmos in het verre

verleden kan leren. Maar juist doordat deze objecten zo ver weg zijn is het onmogelijk er gedetailleerde onderzoeken aan te doen. Sommige zeldzame stelsels zenden zeer krachtige radiostraling uit en het lijkt daarom niet uitgesloten dat tenslotte de radiosterrekunde nog het best in de allerverste delen van de kosmos kan doordringen.

Het bouwplan van het universum

Het lijkt niet onwaarschijnlijk dat de studie van deze verre delen ons inlichtingen zal kunnen geven over het bouwplan van het universum als geheel. Vele vragen zijn hier nog onbeantwoord en sommige zullen dat misschien ook blijven. Is het heelal in de ruimte eindig of niet? Heeft het in de tijd een begin gehad of heeft het een cyclisch karakter, waarbij het afwisselend door stadia gaat waarin niet veel meer dan een uniform gas aanwezig is en door stadia als het huidige, waarin er een grote verscheidenheid van objecten en activiteiten is?

Geen van deze vragen kan nu reeds beantwoord worden. Wel weten wij reeds enige tijd dat het heelal uitzet. Het blijkt, dat alle sterrenstelsels zich van ons verwijderen. Hoe verder de tijd voortschrijdt, hoe groter de afstand tot de andere stelsels in onze omgeving wordt. De dichtheid, de hoeveelheid materie in een bepaald volume, wordt dus gemiddeld steeds kleiner.

Naar het verleden teruggaande, ontmoeten wij steeds hogere dichtheden. Wat ging aan dat stadium van zeer hoge dichtheid vooraf? Er zijn drie mogelijkheden. Sommigen geloven dat er een moment was vóór hetwelk de huidige fysische wetten hun geldigheid niet hadden. Men zou dan dat moment kunnen aanduiden als het moment waarop het universum in zijn huidige aspect ontstaan is. Het zou zinloos zijn zich af te vragen wat er vóór dat moment ligt, omdat onze noties van ruimte en tijd er hun betekenis geheel zouden verliezen.

Een andere mogelijkheid is, dat aan het huidige stadium, waarin het heelal uitzet, er een voorafgang waarin het samentrok. Men zou zich dan een voortdurende afwisseling van uitzettings- en inkrimpingsstadia kunnen voorstellen.

Tenslotte is er de mogelijkheid, dat het heelal weliswaar uitzet, maar dat de gemiddelde dichtheid constant blijft, doordat voortdurend nieuwe materie uit het niets ontstaat. De nieuwe materie zou zich in sterrenstelsels concentreren

(slot op pagina 7)

De spiraalnevel in het sterrenbeeld Andromeda

Paul Léautaud, een geniale chroniqueur

Als er iemand door de schijn-waarheden van het leven en van de godsdienst heen heeft gezien, dan was het wel Paul Léautaud, de geniale „chroniqueur”, die in zijn „Journal Littéraire”, waarvan ik in dit artikel het achtste deel wil bespreken, een spottende vinger heeft gelegd op vele etterende wonden van de maatschappij. In dat deel van zijn mémoires, dat van augustus 1929 loopt tot mei 1931, schreef hij op 13 januari 1931 (pagina 307): „De grafkelder van Napoléon, het lichaam van Lenin, in een glazen dooikist gebalsemd bewaard en overgeleverd aan de aanbidding van het volk, het te kijk stellen van het lichaam van maarschalk Joffre, het bewaren van de degen van de een en de hoed van een ander, dat alles houdt met elkander verband: het getuigt van een primitief mysticisme, dat zich gehandhaafd heeft.”

Inderdaad, het kan natuurlijk wel aardig en interessant zijn de driekantige steek van Napoléon te bewonderen, maar een ganzepen, door Goethe gebruikt, aan te staren alsof „dat ding” de literatuur van de grote Duitse dichter voort zou hebben gebracht, doet aan een „moderne” vorm van heidendom denken.

Dat is het genot van het lezen van het „Journal Littéraire” van Léautaud (Uitgevers „Mercure de France”, 381 pag. groot formaat), dat men er niet alleen een schat van anekdotes in aantreft, maar een keur van op- en meestal aanmerkingen, bijtende sarcasmen over de „sot-tises” van de mensen, hun gebrek de dingen te zien, zoals ze zijn, dat wil meestal zeggen, te willen zien, zoals zij zijn en in dit verband moet ik even verwijzen naar mijn artikel „Honest to God”, in „Vernieuwing”, naar aanleiding van het boek van de bisschop van Woolwich.

Een lezeres daarvan heeft mij er namelijk op gewezen, dat het „eerlijkeids-begrip” bij godsdienstige mensen vaak ver te zoeken is en zij citeert de woorden van prof. dr. A. C. Fagginer Auer, in 1953 in een toespraak voor de Vrije Gemeente gehouden, die o.a. luiden: „Wanneer ik mensen op de kansel of in de collegezaal dingen hoor zeggen die in de tegenwoordige tijd niet passen, niet aansluiten bij hun ervaring, vraag ik mij af, waarom doe je dat eigenlijk? Waarom redeneer je op het gebied van de

godsdienst anders, dan je zou doen ten opzichte van de gewone dingen van het dagelijkse leven?” Eerlijkheid in het geloof, in het dagelijkse leven, en ook in het literaire leven is een belangrijk ding. Elke oneerlijkheid wrekt zich vroeg of laat en zo heeft ook Léautaud met wrekende pen en tegen het einde van zijn leven door zijn radio-interviews met zijn honende lach, opgeblazen en opgezwollen personaliteiten of die zich daarvoor hielden, valse voorstellingen van de mensheid en alles, wat voos en veil was aan de kaak gesteld en gevestigde reputaties vernietigd.

Georges Duhamel, de mode-schrijver van 1930, maar daarna afgezaakt tot lid van de „Académie Française” (Is hij daar iets verder mee? heeft Léautaud in zijn boek gevraagd), heeft eens van Paul Léautaud gezegd dat als hij, Duhamel, in het Paradijs zou zijn, hij er zeker van zou zijn de stem en de lach van Léautaud te zullen... Maar Léautaud geloofde helemaal niet aan het Paradijs en hij was er evenmin van overtuigd, dat Duhamel daar terecht zou komen, tenzij dat ook weer een Onderonsje zou zijn, evenals hier op aarde de organisatie van de hogere kringen.

Oordeel over Valéry

De beroemdste Franse „chroniqueur” van de twintigste eeuw heeft er m.i. terecht op gewezen, dat Paul Valéry, zijn jeugdvriend, die later van hem zou vervreemden omdat alle succes en rijkdom hem ten deel viel, een rijmelaar, „versificateur”, is, hoe interessant zijn gedichten ook zijn (omdat ze met een ijsskoude kristalhelderheid zijn neergeschreven), hij heeft eveneens Guy de Maupassant recht laten wedervaren (pagina 257), wat mij een immens genoegen deed, want ik kan het maar niet verkroppen dat de Fransen over het algemeen deze literaire Corot – wonderbaarlijk mooi beschrijver van de natuur, vooral van het waterlandschap – niet erg hoog aanslaan. Michel Butor legde mij dat begin van dit jaar nog eens uit, toen ik met hem in een café in Londen zat te praten, met de woorden: „Zijn stijl is niet zo rijk.”

Dat was het natuurlijk juist, wat Léautaud aantrok. Die was er vooral op uit, de dingen zo eenvoudig mogelijk te schetsen, alle literaire fraseologie weg te laten, wat geenszins het scheppen van atmosfeer uitsluit. En atmosfeer wist de Maupassant te creëren in een paar bladzijden, met enkele zinnen, met één of twee woorden. Ik kan iedereen aanraden nog eens zijn „Yvette” te lezen, een drama van de „petite bourgeoisie”, dat van begin tot het einde „navrant” is en dat navrante blijft u onder het lezen bij als een zoete aroom met een bittere nasmaak.

Dáárom is Paul Léautaud van belang, omdat hij dingen vertelt, die hun essentiële waarde hebben, omdat hij dingen recht zet, die krom stonden. Daarnaast is het interessant hem te lezen om wat hij zegt over de dwaasheid van de mensen die geloven in bijgeloof (en wat is géén bijgeloof?), in het patriotisme van de „re-

vanchards” (zij, die ergens de revanche voorstaan van een nederlaag) of in de waarde van literaire prijzen, als de Prix-Goncourt. Over dat laatste schreef hij in 1929 (pag. 15):

„De Académie-Goncourt, die zo’n mooie rol zou hebben kunnen spelen, takelt meer en meer af, zowel door de leden, die zij zich als jury kiest, als door de wijze waarop zij haar prijs uitdeelt.”

Het feit, dat ik, met duizenden andere mensen over heel de wereld, een bewonderaar ben van Paul Léautaud, maakt mij toch niet blind voor enkele hebbelikheden van deze man (zijn on-hebbelikheden of scherpe uitvalen zijn mij goud waard), die zich werkelijk niet erg druk heeft gemaakt voor het verkrijgen van de Prix-Goncourt; niettemin blijkt wel uit de vorige delen van het „Journal Littéraire”, dat hij toch wel verguld zou zijn geweest, als hij – zonder dat hij er moeite voor zou hebben gedaan – die prijs in de wacht zou hebben gesleept.

Daarvoor zou hij echter de nieuwe uitgave van zijn „Petit ami” en van zijn „In Mémoire” (twee vlijmscherpe jeugdherinneringen) op tijd hebben moeten voorbereiden en daar kwam hij met zijn secretarisch werk op het bureau van de „Mercure de France” niet toe. Verder is het uit al de reeds besproken delen van zijn „Journal Littéraire” en in het bijzonder uit dit achtste deel duidelijk, dat hij jaloers was op de roem van een Paul Valéry, die tijdens zijn leven geld als water verdiende, wiens handschriften, brieven en manuscripten tegen woekerprijzen door amateurs werden opgekocht (ook Léautaud verkocht enkele van Valéry’s brieven) en die tot Onsterfelijke (lid van de Académie) werd gekozen en zodoende bij plechtigheden van dat illustere gezelschap kon paraderen met een fraaie degen „langszij”, wat Léautaud terecht een bespottelijke vertoning vond.

Waarachtige poëzie

Ik heb er al op gewezen, dat onze chroniqueur niet veel op had met de gedichten van Valéry, een m.i. vrij juist oordeel. Evenzo vond hij Mallarmé, van wie weinig critici ook thans geen kwaad zouden durven zeggen, „artificieel” in zijn dichtkunst. Pagina 113: „Ik heb als ander voorbeeld van versregels van hetzelfde genre het zozeer geroemde gedicht van Mallarmé geciteerd: *Les Fenêtres*, waarvan elke regel op heel duidelijke manier het zwoegen erop ver-raadt, een noeste arbeid, een geheel, dat niet gekunstelder zou kunnen zijn.” Als voorbeeld van wat hij dan waarachtige poëzie noemt, wijst hij op enkele gedichten van Verlaine (de Franse Dylan Thomas van het begin van deze eeuw; hij was altijd even dronken als de schrijver van „Under Milk Wood”) en haalt hij twee regels van hem aan: „*Le ciel est, par-dessus le toit, Si bleu, si calme...*”

Dit schilderen van een hemellandschap, een atmosfeer of een gemoedsstemming in een paar woorden, is het wat Léautaud aantrekt, wat hij waardeert. Natuurlijk kan men daar geen wet van Meden en Perzen van maken; elk vogeltje zingt, zoals het gebekt is en een Marcel Proust met zijn ellelange zinnen is even leesbaar voor wie zijn woorden weet in te drinken en even belangrijk, ja, belangrijker – op letterkundig, niet op sociaal terrein – dan Emile Zola.

Toch wil ik er hier de aandacht op vestigen, dat één van de grootste romanschrijvers ter wereld (voor mij zelfs de grootste), Dostojewsky, in al zijn romans een intense atmosfeer heeft weten te scheppen, zij het van kamers en huizen, van liefdesgevoelens en van landschappen met gewone, niet met wat men dan noemt literaire, woorden. Ook wil ik er op wijzen, in hetzelfde verband, dat Marcel Proust lange tijd alleen heeft gestaan met zijn schrijfwijze. Hij maakte geen school, er volgden op hem niet onmiddellijke imitatoren, die nu óók hun zinnen gingen uittrekken, en hun gedachten gingen uitpluizen, evenals alles, wat hen overkwam of wat zij zagen.

Merkwaardig genoeg is die „navolging”, als

Paul Léautaud

men het zo kan noemen, pas tientallen jaren later gekomen. De auteurs van de „nouveau roman” zijn min of meer à la manière de Proust gaan schrijven, zeer gedetailleerd, maar zij bouwden daarmee niet voort op de roem van Proust, die in 1919 gevestigd werd, doordat hij de Prix-Goncourt kreeg. Men ziet het, soms is die prijs nog wel van enige werkelijke betekenis.

Vermakelijk is het in het Dagboek van Léautaud (want dat is zijn „Journal Littéraire”) van 1929 te lezen, dat hij zich erg benauwd maakte al op 57-jarige of 58-jarige leeftijd te zullen sterven, omdat hij een beetje aan ouderdomskwalen begon te lijden, vermakelijk, omdat deze man, die grotendeels een ongezond zittend leven leidde en meestal veel te weinig en slecht at, 84 jaar is geworden. Wat heb blijkbaar zo jong heeft gehouden, ook op latere leeftijd, was zijn jarenlange „liaison” met „le fléau” (de gesel), die vrouw, die een paar jaren ouder was dan hij, die niets van zijn betekenis als mens en schrijver begreep, maar hem met haar uitstekend geconserveerde (zoals de Fransen zeggen) lichaam boeide, dat „de vonken eraf vlogen”. Daardoor wordt eens te meer een dementi gegeven van het sprookje dat de liefde van de geest altijd samen gaat met de liefde van het lichaam.

Wanhopige geschiedenis

Maar wat een wanhopige geschiedenis was dat overigens. Die twee mensen hadden, als zij iets van elkander begrepen hadden, in geestelijke pais en vrede kunnen leven, zelfs met het enorme verschil in niveau van culturele ontwikkeling. Zijn maîtresse verachtte zijn werk, begreep niets van de bijtende spot, die Léautaud altijd voor op de lippen lag, als hij mensen ontmoette; zij dacht alleen maar, dat hij onhebbelijk was en was zo jaloers, dat zij hem jaren lang kon vervelen met toespelingen op een „Bordelaise”, een jonge, niet aantrekkelijke vrouw, die zich in het midden van de twintiger jaren in Léautauds armen had gewrongen, uit welke kunstgreep deze zich vrij spoedig losmaakte.

De kwestie was, dat is voor ieder, die het verhaal nu leest, duidelijk, dat Paul Léautaud te dicht met zijn neus op zijn eigen geval zat, zodat hij het niet goed kon beoordelen en hij was bovendien te sensueel, na een ingetogen jeugd (fuyez, la nature et elle arrive en galoppant), om niet in de war te raken door zijn sensuele herinneringen met die vrouw en zijn sensuele verlangens. Zo keerde hij dus altijd weer naar haar terug. Een andere oorzaak daarvoor was, dat hij te timide stond tegenover hem onbekende vrouwen, al moet hij, dat is indirect op te maken uit zijn gedenkschriften, vaak in stilte zijn bemind.

Ik heb er wel meer op gewezen, dat Léautaud doorging voor een mensenhater, die daarvoor in de plaats al zijn vriendschap gaf aan dieren, honden, katten en een aapje. Dat is echter niet waar of, beter gezegd, niet juist. Hij haatte, met een onblusbare haat, alles wat dom was in het mensdom. Zijn houding ten opzichte van de oorlog – hij achtte geen enkele oorlog gerechtvaardigd – bewijst evenwel, dat hij dat afslachten van mensen voor een dikwijls gecamoufleerd doel, gruwelijk en misdadig vond. Hij kon dan ook Poincaré, de koel-berekenende staatsman, die op de „revanche” aanstuurde, daarbij prachtig geholpen door keizer Wilhelm, niet uitstaan en toen deze tien jaren na het einde van de eerste wereldoorlog stervende lag en de kranten tranen met tuiten huilden, herinnerde hij in zijn Dagboek aan een woord van Clemenceau, die eens gezegd moet hebben bij een dergelijke gelegenheid: „Die mensen doen me denken aan varkens bij de ingang van het abattoir, die „Hoera, hoera” voor de spekslager roepen.” En Léautaud voegt daaraan toe (pag. 299): „Poincaré kan voor mijn part dood gaan. Ik heb daar geen woord medelijden voor over.” Aldus Léautaud, die diepe gevoelens had, maar het woord „sentimentaliteit” niet kende.

Henri Sandberg

MENS EN MUZIEK

„De kwaal waaronder de meesterwerken te lijden hebben, is het overdreven respect waarmee men ze omringt”.

Deze woorden van de Franse componist Gabriel Fauré worden geciteerd op de hoes van de grammofoonplaat „Jazz Sebastian Bach”, mini-groeven waaruit de onsterfelijke kunst van de Leipziger cantor anders-dan-anders opklinkt, ja, zelfs anders dan Bach meestal wordt „verjazzt”.

Maar eerst nog iets over Fauré's aforisme, dat zo volmaakt slaat op deze dagen waarin de passie voor Bachs Matheus Passie weer over Nederland vaardig is: de eerbied voor beroemde muziek kan zo ver gaan, dat de muziek erdoor wordt verstikt onder een glazen stomp van respect. Het is een soort verafgoding die sommige musici ertoe kan brengen oude muziek uit te voeren bij kaarslicht, in oude klederdracht (compleet met pruik) en op de toenmalige eigentijdse instrumenten.

Op deze manier creëren zij een „museum” van aanbidding voor het verleden, dat net zo stoffig is als sommige echte musea waar eens levende kunst nu ligt of hangt te verwijnen.

Wat hebben wij nu aan dit overdreven respect ten opzichte van Bachs muziek te danken of te verwijten? Het feit dat deze muziek over het algemeen „zwaar” en „moeilijk te begrijpen” wordt gevonden!

door Leo Hoost

Wie de muziek van Bach alleen maar „zwaar” vindt, kan zich van deze bekrompenheid laten genezen door voor enkele guldens dit plaatje „Jazz Sebastian Bach” te kopen (Philips JF 328007). Het laat het uit mannen- en vrouwenstemmen samengestelde koor The Swingle Singers horen in de fuga in d, uit Die Kunst der Fuge, en in de prelude in f, uit het tweede deel van Das Wohltemperierte Klavier.

Het naar zijn dirigent, Ward Swingle, genoemde ensemble zingt Bachs polyfonie met een summum aan lichtvoetige en doorzichtige perfectie – zo helder en strak, dat het kan wedijveren met het beste kerkkoor op het gebied der Gregoriaanse melodieën, en daarbij met een innerlijke blijheid en voortvarendheid waardoor Bach plotseling lijkt doorstraald van even onbekommerde als veroverende levenslust.

Woorden komen er aan deze interpretaties niet te pas. De toehoorder neemt slechts waar dat alles wordt gezongen op „ta-da” of „pa-dam”. Het jazz-element wordt vertegenwoordigd door drummer Gus Wallez, wiens ritmische clownerie te weinig een echt achtergrond-ritme is, en door Pierre Michelot, wiens plukbas-getokkel overbodig blijkt, omdat het zich te zeer vermengt met de lage mannenstemmen.

Hoe moeten we deze uitvoeringen nu kwalificeren, als kitsch of Kunst? Wie zich niet verschuilt achter het vooroordeel der schijn-heiligheid, zal deze interpretaties kunnen waarderen als kostelijke en muzikaal zeer intelligente kwajongensgrappen.

Saint-Saëns en Fauré

Van een heel andere aard is de CBS-plaat BRG 72105, met Saint-Saëns' vierde pianoconcert, zoals dit gespeeld wordt door de 65-jarige Fransman Robert Casadesus, samen met de New York Philharmonic onder leiding van Leonard Bernstein.

Saint-Saëns is een kameleon-achtige figuur in de Europese muziek, een grootheid zonder een uitgesproken eigen gezicht, groot in het werken van invloeden: Liszts octavenbravoer, Schumanns lyrische dweepzucht, Beethovens woedende „vuistslagen”, en de nobele devotie van Bachs koralen.

Camille Saint-Saëns heeft wel de tijd gehad om dit alles tot een toch min of meer eigen stijl te laten rijpen, tot een bewijs van hyper-begaafde middelmaat. Want deze conservatieve tegenhanger van César Franck leefde van 1835 tot liefst 1921.

Aan wat Casadesus en Bernstein met zijn orkest in Saint-Saëns laten horen, mogen we het predicaat „standaard-vertolking” geven. Want Casadesus en Bernstein vervullen alle eisen die dit concert-met-de-leeuwemanen aan hen stelt, met een virtuoze grandeur waaraan (bovenal bij de pianist) verfijning en esprit allerminst ontbreken.

Casadesus' toucher is van een onopzettelijke mildheid en lenigheid waardoor zijn spel weldadig natuurlijk aandoet tegenover dat van zijn meer op puur pianistische brille geconcentreerde concurrenten.

Dit karakter maakt zijn stijl van vertolken dan ook bijzonder geschikt voor het werk dat hij, eveneens met Bernstein en diens orkest, op de ommezijde van de plaat uitvoert: de Ballade van Gabriel Fauré, de componist wiens uitspraak als intrada van dit artikel diende.

Is Saint-Saëns de cosmopolitische grand seigneur van de goede-oude-tijd, zijn leerling en tijdgenoot Fauré was een veel meer naar binnen gerichte persoonlijkheid, en daarbij een componist van een uitgesproken eigen klankwereld, een taal van fijngevoelige, mijmerende dichtelijkheid, en beheerste breed-golvende gepassioneerdeheid. We kunnen hem beschouwen als de grootste Franse componist tussen de late romantiek en het impressionisme.

De Franse muziek is ondenkbaar zonder de school van Fauré, die onder andere een Ravel voortbracht. Het is een grote verdienste van deze CBS-plaat dat er twee geheel verschillende exponenten van de Franse muziekgeest op zijn verenigd: de „klassieke” naar-buiten-gerichte alleskunster Saint-Saëns, en de meditatieve, naar verborgen schoonheid zoekende Fauré, van wie Casadesus op deze plaat bovendien nog drie preludes speelt.

Mens en Wereld

verschijnt om de veertien dagen

Redactie: Mevr. I. M. A. Donker-Rutgers, dr. H. Bonger, prof. dr. J. C. Brandt Corstius, H. P. Danz, R. de la Rie, mr. dr. H. J. Roethof, P. W. van der Vliet.

Redactiesecretaris: P. W. van der Vliet, Zocherstraat 35, Amsterdam - W.I., telefoon 122596

Administratie, abonnementen en advertenties:

Oudegracht 152, Utrecht, telefoon 10163; postgiro 304960 t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht

Advertentietarieven op aanvraag

Abonnementsprijs voor leden van humanistische organisaties f 5,- per jaar, voor niet-leden f 7,50 buitenland f 8,-; losse nummers f 0,30.

Twaalfde Pugwash-conferentie

Onder auspiciën van het Indiase Departement voor Atoomenergie vond van 27 januari tot 1 februari de twaalfde Pugwash-Conferentie in Udaipur plaats volgens hetzelfde patroon, dat bij de vroegere conferenties gevolgd werd.

In de algemene openingsvergadering, onder leiding van prof. Bhabha (India), werd door prof. Felct (USA) een inleiding gehouden over de taak van de Pugwashbeweging, gevolgd door lezingen over verschillende aspecten van ontwapening, internationale veiligheid, demilitarisatie van de kosmische ruimte en dergelijke onderwerpen. Daarna splitste de conferentie, die ongeveer zestig deelnemers had, zich in vier werkgroepen, die in besloten zittingen de volgende onderwerpen behandelden: collectieve veiligheid, grotere spreiding van militaire macht, de verhouding tussen de problemen van de ontwikkelingslanden en collectieve veiligheid, prioriteiten voor wetenschap en technologie in de ontwikkelingslanden.

Als resultaat van deze besprekingen kunnen de volgende punten genoemd worden.

De Pugwash-Conferenties staan op het standpunt, dat algehele en volledige ontwapening de enige aanvaardbare uiteindelijke oplossing is, maar de weg in deze richting wordt nu minder als een directe gezien. Uit de verbeterde verhouding tussen de Verenigde Staten en de Sow-

jet-Unie komt de mogelijkheid naar voren tot reductie van de bewapening volgens de methode van „wederzijds voorbeeld”, door de reductie van militaire uitgaven, terugtrekking van troepen uit het buitenland en dergelijke maatregelen. Het probleem van de „minimum deterrent” en de eventuele samenstelling daarvan, evenals de kwestie van „anti-missile defence” en de wenselijkheid daarvan, werden uitvoerig besproken.

Er werd sterk naar voren gebracht dat bilaterale oplossingen tussen de Verenigde Staten en de Sowjet-Unie verankerd dienen te worden in het systeem van de Verenigde Naties, door een garantie van de territoriale integriteit van alle landen, door het tegengaan van de spreiding van nucleaire wapenen en door de uitbreiding van de partiële ban op atoomproeven. Het werd van verschillende zijden naar voren gebracht, dat vermindering van militaire uitgaven en vergroting van de ontwikkelingshulp direct aan elkaar gekoppeld dienen te worden.

De conferentie ontving boodschappen van een aantal wereldleiders en weerspiegelde de goede verstandhouding tussen geleerden uit alle landen van de wereld. Een speciale resolutie drong aan op de hernieuwde actieve deelneming van Chinese geleerden in de Pugwash-beweging.

B. Landheer

Jonge reizigers in Turkije en Rusland

Onder de titel „De jonge reizigers in...” heeft de uitgeverij Van der Peet (Amsterdam) een aantal jeugdboeken over verschillende landen uitgegeven, waarin reizen door jonge mensen in de betreffende landen worden beschreven.

De boeken zijn bedoeld als jeugdlectuur, maar ook de oudere lezer zal veel genoeg beleven met het lezen van deze aardig uitgevoerde boekjes, die uit het Engels werden vertaald. Tot nu toe verschenen werkjes over de Verenigde Staten, Griekenland, India/Pakistan, Rusland, Zweden, Canada, Japan, Turkije, Italië, Zuid-Amerika, Israël en de Zuidzee-eilanden, terwijl uitgaven over China, Finland, Portugal en Frankrijk ter perse zijn.

Onze eeuw van de techniek heeft de internationale contacten geïntensiveerd en ook de jeugd neemt méér dan ooit te voren kennis van het leven en de gewoonten van andere volken óf door reizen óf door lectuur. Maar toch blijven allerlei volken min of meer buiten de gezichtskring, zowel van ouderen als jeugdigen, door politieke oorzaken, door oude vooroordelen, door de grote afstand of door andere oorzaken. Daarom valt het toe te juichen, dat Van der Peet ook landen als Rusland en Turkije in zijn serie opnam.

De schrijvers hebben getracht los van alle politieke beoordelingen iets te laten zien van land en volk. Vooroordelen bestaan er ten opzichte van beide volken vele. Turkije is thans nauw met het Westen verbonden. Maar in het verleden waren de rollen omgekeerd. Toen was Rusland de beschermer van de christelijke tradities en Turkije de „heidense” agressor tegen het christelijke Westen. „Het kan verkeren!”

Ook nu nog bestaan er over Turkije – eens een wereldmacht – allerlei onjuiste opvattingen, ten dele een nawerking van de historische tegenstelling tussen Kruis en Halve Maan, ten dele gevormd door romantiserende verhalen uit de tijd van het sultanaat. Een paar jaar geleden ontving ik van de „Turkish Information Service” een aardig boekje, waarin de tegenstelling tussen bepaalde gevestigde meningen over Turkije en de realiteit in dit land op humoristische wijze wordt duidelijk gemaakt aan de hand van foto's. In dit geschrift, getiteld „Talking Turkey”, ziet men, om een voorbeeld te noemen, links over de vrouw vermeld: „Hidden behind a veil and confined to the harem” (Verborgen achter een sluier en opgesloten in de harem), rechts evenwel een foto van een Turkse schoonheid in badkostuum. En bij uitlatingen over slechte wegen en in tenten wonende Turken ziet men afbeeldingen van snelverkeerswegen en moderne woningen.

De werkelijkheid is nooit geheel wit en ook nooit geheel zwart. Daarom is het goed dat jeugdlectuur als de genoemde de jonge mens iets meer doet begrijpen van vreemde landen en volken en hiermede ook allerlei cliché-opvattingen en traditionele voorstellingen aan hun waarheidsgehalte toetst.

Over de beide boekjes over Turkije en de Sowjet-Unie nog dit. Beide geven een beschrijving van reizen van een zestienjarig meisje en een jongen door deze landen. De grote steden worden bezocht met de bekende toeristische hoogtepunten, maar ook laat men zien hoe het gewone volk leeft en werkt, ja zelfs de typische gerechten van deze landen krijgen de volle aandacht. De lezer reist mee naar Istanboel, langs de Zwarte Zeekust en door Anatolië, en in de Sowjet-Unie naar Moskou, Leningrad en de Kaukasus.

Deze aardige, niet te dure uitgaven met verschillende goede foto's kunnen van harte worden aanbevolen!

P. Krug

Medemenselijkheid

Weer is het zondagmorgen en als we beneden komen, staat daar plots op eigen domein de tafel gedekt in „Hotel Valrosa”. Keurige papieren servetjes met de naam van het hotel in grote hanepoten er schots en scheef opgeschilderd. Een menu op tafel, dat zelfs voor het ontbijt al gewag maakt van „Halve kip, kauwe pap, iogert, poffertjes” plus nog een serie „voorgerechten”, waarvan wij watertanden.

Wij bestellen een pot thee en worden bediend door een heel klein kelnerij met een bakkersschortje voor en een theedoek netjes over zijn armpje. Hij verkeert kennelijk in een angstig soort spanning, kijkt glazig voor zich uit en bij elke kleine dienst, die hij ons bewijst, ratelt hij als een gebedsmolen: „alsjeblieftentotuwddienst”.

Het is Guido van nog geen vijf, maar hij heet nu Bobbie en moet Mammie zeggen tegen Mia, die de hotelhoudster blijkt te zijn. Die andere naam voor hem is zuiver ten overvloede; ook onder zijn eigen naam zou de vermomming compleet geweest zijn, net als op een receptie van grote mensen.

De thee is werkelijk heerlijk en we bestellen

Lezingen voor de radio

15 maart; VARA, 9.45 uur: J. P. van Praag: „Wereld zonder God”.

22 maart; VARA, 9.45 uur: H. Bongers: „Investeren in menselijkheid”.

29 maart; VARA, 9.45 uur: P. Spigt: „Het feest der zekerheid”.

3 april; VARA, 22.25 uur: Televisie-uitzending.

nog bij, wat door de rammelende gebedsmolen soldatesk aangereikt wordt. Hij verzocht ons op vlakke, onpersoonlijke toon – de tuin instarend (waar zich een geweldig uitzicht bevindt, is ons verzekerd) – om onze schoenen buiten de deur te zetten, opdat ze door het personeel gepoetst kunnen worden. IJlings voldoe ik aan dit verzoek, de minst kwetsbare schoenen uitzoekend.

Terwijl wij nog wat thee na-sippen en alle kruimelige spullen opmaken, die ons voorgezet zijn, eet het „personeel” in de keuken. Achteraf reconstruerend: voornamelijk gekleurde muisjes en bruine suiker. Ugh!

Wanneer we bovenkomen worden mij op de halfduistere overloop de schoenen overhandigd, „alsjeblieftentotuwddienst!”

Eenmaal in de slaapkamer zie ik niet zo gauw welke schoenen het zouden kunnen zijn; ik bezit helemaal geen slangen- of krokodillenleerschoenen. Al mijn schoenen waren effen.

De hotelhoudster, die zich met vooruitziende blik in de keuken heeft teruggetrokken, is vol verontschuldiging: een kleine vergissing in de kleur schoensmeer, die het personeel gebruikte. Trouwhartig poogt zij de zaak weer in het reine te brengen, maar dit keer blijf ik erbij – geen blijvende schade gelukkig.

Het hele aanrecht zit onder de schoensmeer, zodat alles door „het personeel” gevind moet worden. „De hotelhoudster” deed in een uurtje enorm veel ervaring op: geen schoenen meer poetsen zonder kranten eronder, goede kleur gebruiken en vooral ook niet teveél schoensmeer nemen, want alles kleeft van top tot teen; zelfs het kelnerij moest nat afgenomen worden.

Zo hopen we te bereiken, dat onze kinderen uit zichzelf en zonder emotioneel verzet de informatie zullen gaan halen voor iets, dat ze willen gaan doen. Dat is immers een kostbare instelling in het leven?

De „kostbaarheid” is echter vooralsnog geheel voor ons!

A. B.

(slot van pagina 1)

Tegenover de internationale problemen, waarin de Gemeenschap een standpunt moet hebben en een beleid moet voeren, wordt stilzitten onmogelijk. De Lid-Staten moeten, om zich aan hun externe gemeenschapstaak te kunnen zetten, voor de nog openstaande landbouwsectoren de vereiste regelingen treffen. Dat is de eerste voorwaarde voor een doelmatig onderhandelingsmandaat. Men moet ook weten wat men wil doen om te voorkomen, dat de uiteenlopende structuur van de beschermende invoerrechten en -heffingen in de VS en op het continent van West-Europa in de weg blijft staan aan een evenwichtige verbetering van het goederenverkeer over de Atlantische Oceaan. Het lag dus voor de hand, dat op deze punten de stagnatie het eerst moet worden opgeheven. In de lange vergaderingen voor Kerstmis 1963 werd over de in mei 1963 aangekondigde onderwerpen inderdaad overeenstemming bereikt. Zonder een nieuw initiatief, zonder een spectaculair gebeuren in of buiten Europa, werd een impasse in het integratieproces doorbroken. De enkele kracht van hetgeen reeds was tot stand gebracht en de daardoor ook in de buitenwereld veroorzaakte beweging, was voor het bereiken van dit resultaat voldoende.

Europa groeit tot eenheid. Maar het is een even onontkoombaar als ongelijkmatig, grillig en soms moeizaam proces. Ook nu moet men pogen de in Brussel op 23 december 1963 bereikte overeenstemming op zijn juiste politieke betekenis te taxeren. Als men van mening is, dat zonder voortgang in de Gemeenschap de kans op overeenstemming met Engeland over de toetreding evenzeer vermindert als de kans op succesvolle onderhandelingen in de Kennedy-ronde, dan is men op het juiste spoor. Door de overeenstemming in december zijn belemmeringen terzijde gesteld. Maar laat men nu niet die winst overschatten. Over de Politieke Unie komt voorlopig geen overeenstemming met Frankrijk tot stand. In Engeland zijn vóór 1966 – twee jaar ongeveer na de verkiezingen – geen nieuwe ontwikkelingen te wachten. Een gunstig resultaat in de Kennedy-ronde kan alleen reeds om technische redenen niet vóór eind 1965 worden verkregen. Tariefonderhandelingen duren lang, er komt ook in de VS een alle aandacht opeisende verkiezing in november 1964 en wellicht is het voor Europa beter als eindbeslissingen tot na 1 januari 1966 en dus zonder de mogelijkheid van een Frans veto worden uitgesteld.

In de tussentijd moeten ook andere processen rijpen. De toeneming van de besluitkracht der Gemeenschapsinstellingen roept om versterking van de democratisch-parlementaire controle. Dat is reeds nu aan de orde voor de vaststelling van de jaarlijkse begroting, maar het moet ook aan de orde worden gesteld voor de wetgeving in de Gemeenschappen. Dat de invloed van het Parlement daarop zo gering is als nu – een advies, dat de Raad vrijelijk passeren kan – is onhoudbaar. Zelfs wanneer men de mogelijkheid van het terzijdestellen van het parlements-oordeel over een ontwerp-verordening nog open wil houden, dan zijn daarvoor toch veel strengere eisen te stellen dan het Verdrag nu bevat. Versterkte parlementaire bevoegdheden maken ook de rechtstreekse verkiezingen van het Europees Parlement actueel. En de samenvoeging van de drie executieve organen – de Hoge Autoriteit van de EGKS, de Europese Commissie voor de EEG en de Euratom-Commissie – is een bestuurstechnische verbetering van betekenis, die als voorstel reeds concrete uitwerking kreeg.

Intern en extern moet het proces van versteviging en verbreding der Gemeenschappen worden aangemoedigd en gestimuleerd. Het valt nu reeds te zien, dat de vruchten ervan over enkele jaren geplukt zullen worden. Het integratieproces is onomkeerbaar gebleken. Het is goed, dat daaruit in de komende maanden en jaren lering wordt getrokken. *I. Samkalden*

(slot van pagina 3)

en daarin weer sterren vormen, die echter na verloop van tijd ook weer uit zouden doven.

Als voornaamste punt in het beeld van de kosmos zien wij dus hoe voortdurend uit eenvoudige begintoestanden het meer gecompliceerde tevoorschijn komt. Wij kunnen echter nog niet vaststellen of tengevolge van de evolutie van de delen van het heelal, het heelal zelf ook een eenmalige ontwikkelingsweg aflegt of dat de evolutie een zich steeds herhalende en vernieuwende is. Maar wat ook het antwoord hierop zij, wij zien dat wij leven in een universum dat, voorzover wij thans kunnen overzien, een rationele beschrijving toelaat. Op grond van een klein aantal natuurwetten kunnen wij deze evolutie beschrijven zonder teveel extra ongefundeerde hypothesen te moeten introduceren.

Wat is de betekenis voor de mens van het beeld dat de wetenschap ons van de kosmos geeft? Wij kunnen stellen dat het enige wat de natuurwetenschap doet, het vergaren van waarnemingen is, dus het doen van metingen van bepaalde fysische grootheden. De theoretische beschouwingen die wij op grond van deze waarnemingen houden, zullen bepaalde relaties tussen de waarnemingen leggen, waardoor deze gesystematiseerd worden. Als men wil, kan men deze relaties tussen de verschillende waarnemingen de naam natuurwetten geven. De natuur-

wetenschap kan niet meer dan dit. Enige verdere interpretatie die wij willen geven behoort niet in de wetenschap thuis. Aan de andere kant is het misschien toch wel zo dat het beeld, dat de wetenschap ons van de kosmos geeft, als een soort achtergrond bij onze verdere bespiegelingen aanwezig zal zijn. Het feit dat het mogelijk blijkt veel in de kosmos zonder het inroepen van vele ad hoc, dus volkomen willekeurige, hypothesen te verklaren, zal ons misschien iets huiverig maken dit in meer beschouwelijke overwegingen wel te doen. Ook wat wij ontdekt hebben omtrent de plaats van ons zonnestelsel in ruimte en tijd, de principiële begrensdheid van het organische bestaan op aarde in de tijd zowel naar het verleden als naar de toekomst en de eindigheid of oneindigheid van ruimte, tijd en kosmos, zal niet nalaten om, zij het op niet eenduidige wijze, een zekere invloed op onze meer levensbeschouwelijke overwegingen te hebben. Dit geldt des te sterker, daar de ontwikkelingen in de moderne natuurkunde ons tot het inzicht gebracht hebben dat veel van wat wij „natuurlijk” vinden, dit alleen zo is omdat wij het vele generaties lang in onze naaste omgeving op aarde zo gezien hebben. Een uitbreiding van het gebied in de richting van de wereld van het zeer grote alsook in die van het zeer kleine, doet ons de relativiteit van, als bijna a priori gegeven beschouwde, noties inzien. *L. Woltjer*

IK denk er ZO over

Onjuist en onbillijk

In Mens en Wereld van 29 februari 1964, 19e jaargang no. 4, besluit R. de la Rie zijn Kritisch Allerlei met een uitvoerig citaat uit het artikel dat J. Koops schreef voor Binding, het ledenorgaan van het Gewest Zuid-Holland Zuid van het Humanistisch Verbond. Het is nodig de bijdrage van Koops van enkele kanttekeningen te voorzien.

Koops schrijft o.a.: „De directeuren van de strafgestichten in Nederland zijn katholiek of protestant.” Die opmerking is er naast. Zij zijn katholiek, protestant of buitenkerkelijk.

Hij schrijft niet, dat de directeuren de humanistische geestelijke verzorging van gedetineerden nodeeloos moeilijkheden in de weg leggen omdat zij katholiek of protestant zijn, maar men kan na lezing van zijn artikel gemakkelijk deze conclusie trekken. Indien dat het geval zou zijn moet deze gedachte worden afgewezen.

De bijdrage van Koops bevat meer van dergelijke generaliserende opmerkingen op grond waarvan zijn kritiek als onjuist dient te worden aangemerkt.

Koops neemt het de directeuren blijkbaar kwalijk dat zij met de gedetineerden praten over hun gezindte en de geestelijke verzorging, alsmede dat de directeuren in voorkomende gevallen vragen waarom gedetineerden naar een andere vorm van geestelijke verzorging willen overgaan.

Koops ziet over het hoofd dat de directeuren zulke gesprekken, krachtens door het departement gegeven instructies, moeten voeren. Datzelfde wordt verwacht van predikant en aalmoezenier ten aanzien van hun cliënten die tijdens de detentie een verlangen naar humanistische geestelijke verzorging te kennen geven.

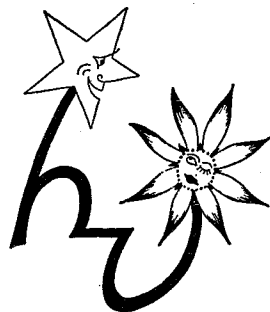
De kritiek die de heer Koops in dit verband uit is daarom onbillijk.

Het voorgaande betekent niet dat er bij de uitvoering geen fouten kunnen worden gemaakt al moet, naar aanleiding van hetgeen Koops opmerkt over de wijze waarop directies en

godsdienstige geestelijke verzorgers de voorgeschreven gesprekken voeren, worden opgemerkt dat de geestelijke raadslieden van het Humanistisch Verbond heel wat positiever worden gewaardeerd en loyaler worden tegemoetgetreden dan de toon van zijn opmerkingen doet vermoeden.

Het betekent evenmin dat het met de humanistische geestelijke verzorging van gedetineerden alleen maar koek en ei is. Het is een publiek geheim dat het Humanistisch Verbond ernstig bezwaar heeft tegen de voorwaarden waarop zijn vertegenwoordigers in de gestichten worden toegelaten. Men mag echter niet uit het oog verliezen dat deze voorwaarden niet door de gestichtsfunctionarissen zijn uitgevonden, maar in 1952 in de Staten-Generaal tot stand zijn gekomen.

*P. A. Pols,
Centraal Geestelijk Raadsman
bij de Inrichtingen van Justitie.*

„Heeft u uw abonnementsgeld al betaald?”

voor leden f 5.00 niet-leden f 7.50 — giro 304960
t.n.v. Hum. Verbond, Utrecht — op 23 maart gaan
de kwitanties uit (kosten f 0,40).

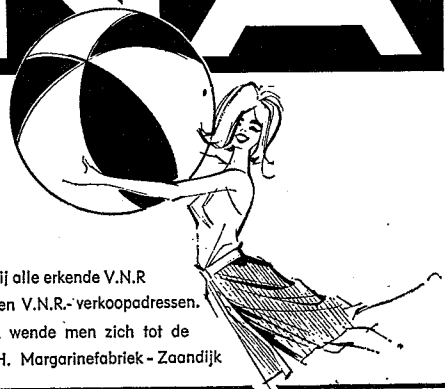
VEGANA

planten margarine

- ★ Vegana is 100% plantaardig.
- ★ Vegana is fijn en zuiver van smaak.
- ★ Vegana wordt bereid uit hoogwaardige, ongeharde vetten en soya-, mais- en zonnebloemolie.
- ★ Vegana bevat een zo hoog mogelijk percentage essentiële vetzuren als bereikbaar is zonder chemische ingreep.
- ★ Vegana is bereid met lecithine. Deze lecithine, samen met de essentiële vetzuren, speelt vermoedelijk een rol bij de voorkoming van hart- en vaatziekten.
- ★ Vegana is te verkrijgen zowel gezouten als ongezouten.
- ★ Vegana wordt tegen de normale prijs verkocht.

Verkrijgbaar bij alle erkende V.N.R.
reformhuizen en V.N.R.-verkoopadressen.
Voor adressen wende men zich tot de
Fabrikant: N.H. Margarinefabriek - Zaandijk

ANNONCES

Sanatoriumpatiënt die postzegels is gaan verzamelen zou zeer erkentelijk zijn voor **toezending van zegels** waar medefilatelisten toch geen raad mee weten.
D. Oostdijk, Groene Kruis-Sanatorium, v. Miereveltlaan 20, Delft.

Lezer van dit blad, 40 jaar, uit oosten des lands, **zoekt gemeub. of ongemeub. kamer in Amsterdam** (aanwezig 2 à 3 dagen per week en 2 x 1 maand per jaar) met gebruik van douche. In Amsterdam zelf of omgeving, bijv. richting Ouderkerk. Brieven onder no. MW 86 a. h. bureau v. d. blad.

Muziekstudente (viool) **zoekt kamer in Amsterdam** Centrum of Zuid

b.v. op zolder, dan hebt u geen hinder van het geluid. Per 1 sept. a.s. of eerder.
Brieven onder nr. MW 87 a. h. bureau v. d. blad.

Weduwnaar, 43 jaar, tech. vakman, goede verschijning, woonachtig in geriefelijk huis in gezellige Friese provincieplaats, zoekt voor zich en zijn 3 schoolgaande kinderen resp. 11, 11 en 16 jaar **een echt hartelijke lieve vrouw en moeder**. Leeftijd 30 tot 45 jaar.
Brieven onder no. MW 88 aan bur. van dit blad.

Dringend! Wie helpt? Lid van het Hum. Verbond sedert oprichting, met werkende vrouw, zonder kinderen, leeftijd plusminus 50 jaar, zoekt per 1 mei of eerder kleine woning

of goede inwoning in Amsterdam of naaste omgeving. In staat behoorlijke huur te betalen.
Gaarne brieven onder no. MW 89 a. h. bureau v. d. blad.

Beschaafde Kunstz. Dame (omgeving Den Haag wonende) 50 jaar, gesch. met z. 15 j., zou gaarne in contact komen met **ontwikkelde intellectuele Heer**.
Brieven onder no. MW 90 a. h. bureau v. d. blad.

Alleenst. vlotte moderne heer, 48 jaar, won. in Den Haag, wil in contact komen met **reisgenote** om voor de a.s. vakantie plannen te maken. Leeftijd tussen 30 en 50 jaar. Beiden voor eigen rekening.
Brieven onder no. MW 91 a. h. bureau v. d. blad.

Weduwnaar, 64 jaar, gezond, vitaal, liefhebber van natuur en kunst, in mooi dorp bij Amsterdam, **zoekt kennismaking met beschaafde dame**, 50-60 jaar, liefst financieel onafhankelijk.
Brieven onder no. MW 92 a. h. bureau v. d. blad.

Blind echtpaar met vriendin zonder handicap **zoekt kennismaking met dame en/of heer**, die er voor voelen in zomer 1964 met hen in het buitenland met vakantie te gaan. Animo voor bezoeken van bezienswaardigheden, wandelen, zwemmen, roeien, enz.
Brieven onder no. MW 93 a. h. bureau v. d. blad.

Verschenen:

DE OVERGANG VAN PRINSES IRENE

EEN ERNSTIG WOORD TOT VORSTENHUIS EN VOLK

Inhoud van de brochure:

1. De overgang van Prinses Irene tot de Roomse Kerk
2. De oordeelsfout van de Prinses
3. De Grenzen der Verdraagzaamheid
4. Oranje als Symbool
5. Met wie mogen onze Prinsessen trouwen?

Toevoegsel: Enquête-formulier

Reserveer deze brochure bij uw boekhandel of bestel de brochure bij de auteur-uitgever door storting van f 0,90 op prk. 934894 t.n.v. Dr. P. D. van Roijen, Emmastraat 1 te Assen.

„De motivering van de Godsdienstvrijheid
bij Dirck Volckertszoon Coornhert”
door Dr. H. Bongers.

Dit boek is een waardevol bezit voor hen, die belangstellen in de geschiedenis van de idee der verdraagzaamheid.

Prijs f 4,25 - ingenaaid - 180 pagina's.

MENS EN KOSMOS

Gewijd aan de studie van godsdienst, wijsbegeerte en wetenschap met hun grensgebieden, onder redactie van J. M. Hondius, Dr. H. Groot, Mr. N. Kluwer, P. Krug en Dr. D. H. Prins.
Abonnementsprijs f 15,- per jaar (6 nummers). Losse nummers f 2,50.

Vraagt toezending gratis proefnummer en catalogus van uitgaven op geestelijk gebied bij de uitgever N. KLUWER-DEVENTER.
Ook verkrijgbaar bij de boekhandel.

Binnenkort verschijnt:

„ESSAYS OF A HUMANIST” by Julian Huxley
U kunt dit boek tegen de prijs van f 15,- bestellen bij het
„HUMANISTISCH VERBOND”
Oudegracht 152, Utrecht - Giro 30.49.60.

G I R O

6168

Stichting Steunfonds

Praktisch Humanisme

te Amersfoort, Curaçolaan 16 c